

Öner Erika

Kereskedelem, közigazgatás és társadalmi feszültségek egy 1583-as *mühimme defteri* bejegyzés tükrében: A túri vásár esete

Kivonat

A 16. század második felében a Magyar Királyság és az Oszmán Birodalom kapcsolatát a formális béke és a mindennapos határvidéki összetűzések kettőssége jellemezte. A kereskedelmi központok – köztük a túri vásár – elsősorban gazdasági szerepet töltek be, működésük azonban időnként politikai és katonai összefüggésekbe is került. A vásár körüli konfliktusok mikrotörténeti példát kínálnak a helyi és a központi gazdasági érdekek kapcsolódására, illetve az oszmán adminisztráció gyakorlatias kompromisszumkeresésére. A végvári katonák portyái súlyos károkat okoztak a mezővárosok gazdaságának és az oszmánoknak, ezzel diplomáciai vitákat gerjesztve Bécs és Isztambul között. A tanulmányban közölt forrás betekintést nyújt a korszak vásárainak gazdasági szerepébe és a hatósági szabályozás mechanizmusába.

Kulcsszavak: (Mező)Túr, hódoltság, vásárütés, kereskedelem, adózás

Bevezetés¹

Földrajzi elhelyezkedése Mezőtúrt² korán mezővárosi rangra emelte, minthogy a Budát és Erdélyt összekötő legrövidebb útvonal mentén feküdt. A város történetére vonatkozó források szerint Mezőtúr valamikor a 15. század folyamán szerzett vásártartási jogot, hiszen amikor 1411-ben Zsigmond király több más településsel együtt a szerb fejedelem, Brankovics György birtokába juttatta, már rendelkezett vámszedési joggal és saját vásárt is tartott.³ Kiterjedt határterülete miatt gyakran „kis Debrecenként” emlegették. A két település – Debrecen és Túr – történelmi fejlődése, gazdasági tevékenysége és kereskedelmi szerepe között valóban számos párhuzam fedezhető fel. Túr városának első virágkora a Hunyadiak idejére tehető, hasonlóan Debrecenéhez. Hunyadi János, majd fia, Mátyás király több kiváltságot is biztosított a városnak, köztük vásártartási enge-

¹ A tanulmány megírását a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal K-145896 számú témapályázata támogatta.

² Mezőtúr a korabeli forrásokban *Thur/Thwr* oppidumként, oszmán-törökül pedig *várós-i Túr* (*varoş-i Tur*) formában szerepel.

³ Bodoki Fodor, *Mezőtúr város története*, 8.

délyeket is. A legrégebbről ismert itteni vásárszabadalom 1466-ból származik. Az ezt követő évszázadokban ezeket az engedélyeket többször is megújították, átdolgozták, illetve módosították.⁴ Bár már jóval túlnyúlik korszakunkon, megemlíthető, hogy 1724-ben megerősítették ezt a jogot, és onnantól kezdve a vásárok már hivatalos dokumentumokkal és feljegyzésekkel is jól nyomon követhetők.⁵

A korábbi vásáros hagyomány, amely hozzájárult a térség gazdasági életének fellendüléséhez, a 16. századi török hódoltság idején sem szűnt meg. A kereskedelem működése az oszmán hatalom érdekeit is szolgálta, hiszen jelentős vámbevételekkel járt. Egy-egy vásár alkalmával, amely több napig is tartott, nagy számú magyar és balkáni kereskedő, kalmár állomásozott a vásártartó városok környékén. Túr a szolnoki vár elfoglalása után 1552 októberében vette ellenőrzése alá Ali budai pasa és Ahmed másodvezír, a hadjárat főparancsnoka, és csak 1692-ben szabadult fel.⁶ A Szolnoki szandzsák részét alkotta, mely többnyire védett terület volt;⁷ a szandzsák jövedelmeinek kétötöde szultáni javadalombirtokként (*hász*-birtok) szolgált; magas hozamot ígérő településeket választottak ki erre a célra. Ide tartoztak a jelentős mezővárosok, mint például Debrecen, Fegyvernek és Túr is, amelyek fontos stratégiai helyszínek voltak, illetve a nagyobb falvak, mint például Kécske, Várkony stb.⁸ A szultán számára a Budai vilájetben elkülönített települések listája szerint Túr jövedelme a szokásos tizedekből és illetékekből 100 000 akcsét tett ki – szemben a korábbi 70 000 akcsével –, míg a vámbevételekből további 166 666 akcse származott.⁹ Az 1591–1592-es szandzsák-összeírásban 427 családfőt vettek számba, az egy összegben feltüntetett követelések summája 292 750 akcsét tett ki.¹⁰

Társadalomtörténeti szempontból a túri vásárok fellendülése jól tükrözi a mezővárosi polgárság gazdasági és politikai törekvéseinek érvényesülését.

⁴ Az évenként megrendezett vásárok, más néven sokadalmak megtartását a különböző kiváltságlevelek meghatározott időtartamra engedélyezték, általában valamely állandó vagy mozgó ünnephez igazítva. Ezekre az alkalmakra nem a hagyományos piactéren, hanem a település vásártartásra kijelölt külön területén került sor, amely a középkor végére gyakran távolabb esett a központtól. Ennek egyik fő oka az volt, hogy az állatkereskedelem egyre nagyobb szerepet kapott, és ez tágasabb, elkülönített helyet kívánt. Az ilyen külső vásártereket gyakran árkokkal vették körül, amelyek egyrészt megakadályozták az állatok elszökését, másrészt védelmet nyújtottak a fosztogatók és a támadások ellen is. Ld. Weisz, Vásár, 350.

⁵ Bodoki Fodor, *Oklevéltár Mezőtúr város történetéhez*, 9–10, 21, 46–47, 78–79, 128.

⁶ Bodoki Fodor, *Mezőtúr város története*, 13, 16.

⁷ A szultán által adózott városok kivétel nélkül biztonságos, jól védhető térségekben feküdtek: vagy a Duna és a Tisza mentén, vagy az Alföld belső területein, ahol Habsburg támadástól aligha kellett tartani. Dávid, A budai beglerbégek jövedelmei, 62.

⁸ Bagi, *Szolnok a török korban*, 30; Tokai, *Mezőtúr története*, 21.

⁹ Velics-Kammerer, *Magyarországi török kincstári defterek*. II. 283.

¹⁰ Ágoston, A Szolnoki szandzsák 1591–92. évi összeírása. II. 202–207 alapján. Ld. Dávid, Magyarország népessége, 154.

Mezőtúr a korai magyar mezővárosok közül az egyik legnagyobb volt. A város fejlődését jelentős mértékben meghatározta tulajdonviszonyainak alakulása is. A török uralom idején *hász*-városként bizonyos fokú védelmet élvezett, később a Rákóczi család birtoka lett.¹¹ Jelen tanulmányomban egy eddig ismeretlen forrást kívánok közreadni a túri vásárról, amely hozzájárulhat a korabeli kereskedelmi kapcsolatok jobb megértéséhez.

A vásárütések

A vásártartás a török kor alatt sem szűnt meg, erre legkézenfekvőbb forrásaink azok a feljegyzések, amelyek a vásárütésekről szólnak. Ezek gondosan megszervezett rablótámadásnak mondható akciók voltak. Az 1568-as drinápolyi békekötést követően egészen az 1593-ban kirobbanó tizenöt éves háborúig a két szembenálló nagyhatalom – a Habsburg Monarchia és az Oszmán Birodalom – igyekezett fenntartani egy törékeny, látszólagos békét. Ebben az időszakban azonban a kisebb összetűzések – mint a határvillongások és a vásárütések – szinte természetes velejárói voltak a viszonylagos fegyverszünetnek. Bár hivatalosan békeidő volt, a kölcsönös fosztogatások és a háterszág rendszeres feldúlása szinte állandó háborús állapotot teremtett. A hódoltsági területeken elkövetett vásárütések túlnyomó többségét alulfizetett végvári katonák hajtották végre, akik a békeidőszakban – megfelelő anyagi juttatások híján – alternatív „jövedelemszerzési” módokra kényszerültek.¹² Ezeknek a vállalkozásoknak legfőbb célja a zsákmányszerzés, magyar foglyok kiszabadítása vagy török rabok elfogása volt, akiket később keresztényekre lehetett cserélni.¹³ Ugyanígy a törökök is szerveztek ilyen akciókat.¹⁴

¹¹ Bodoki Fodor, *Mezőtúr város története*, 28.

¹² Az udvari kincstár I. Ferdinánd uralkodása (1540–1564) alatt is általában fizetéseképtelen volt, majd II. Miksa (uralk. 1564–1576) idején teljesen csődbe jutott. Nem egyszer előfordult, hogy a végvári katonaság éveken át nem jutott hozzá a zsoldjához, ezért a megélhetés érdekében kénytelen volt saját maga gondoskodni fennmaradásáról, ahogyan csak tudott. Nagy, *Eger története*, 96.

¹³ Csiffáry, Az egri végváriak tevékenysége 1548–1596 között, 29. A hódoltság idején több olyan periódus is volt, amely hozzájárult ahhoz, hogy a 17. század közepére a határvidéken kialakult rabtartási és rabkereskedelmi gyakorlat megszilárduljon. Ezeknek a szokásoknak az alapjai még Hunyadi Mátyás, illetve a Jagelló-ház uralkodásának idején formálódtak, ám később összefüggő rendszerré álltak össze. Ennek létezését a füleki vitézli törvényszék tagjai 1682-ben a régi török–magyar végvári rendtartás részének tekintették. Az adott szabályozás hosszabb ideig megfigyelhető a 16. század végén (1568–1591), majd a 17. században is, különösen 1606 és 1663 között. Vö. Pálffy, A rabkereskedelem és rabtartás gyakorlata és szokásai, 8.

¹⁴ 1577-ben a szikszói sokadalmat a füleki bég ütötte meg. Takáts, *Vásárütés*, 359. 1548. augusztus 15-étől kezdődően, amikor Dobó István átvette Eger irányítását, az itteni vár királyi végvárrá vált. Ez az időszak 1596-ig tartott, amikor a törökök elfoglalták a várat. A közel ötven évnyi periódus során, mivel hivatalosan béke uralkodott, a végvári katonák nem folytathattak

Túrral kapcsolatban mindeddig csupán egyetlen ilyen esetről tett említést a szakirodalom: az 1585-ös híres nyári vásárutésről. Az incidenst Gömör Gusztáv 1894-ben a *Hadtörténelmi Közlemények* hasábjain tárgyalta¹⁵ egy Bécsben fennmaradt, német nyelvű, úgynevezett *Fugger Zeitung*¹⁶ tudósítása nyomán, amely részletesen felsorolja az 1585. évi nyári vásárutés zsákmányát. Gömör tévesen Tura város nevével hozta összefüggésbe az esetet, ám a leírás egyértelműen a Szolnoki szandzsák Túr városára vonatkozik. A későbbi kutatások hitelt érdemlően igazolták ezt. Takáts Sándor, aki a budai pasáknak a bécsi Haus-, Hof- und Staatsarchivban található magyar nyelvű levelezését dolgozta fel, tételesen kitért erre,¹⁷ de a Fekete Lajos *Die Siyāqat-Schrift in der türkischen Finanzverwaltung* című munkájában közölt adatok alapján is kétséget kizáróan megállapítható, hogy Gömör tévedett.¹⁸

A 17. századi túri vásárokról sajnos nincsenek közvetlen adataink. Ez azonban nem feltétlenül jelenti azt, hogy nem is tartották meg őket. A szolnoki levéltár 155 darabból álló mezőtúri levelek gyűjteménye¹⁹ ugyan közvetlen bizonyítékot nem tartalmaz, de számos utalás arra enged következtetni, hogy a vásár tovább élt. Szilády Áron és Szilágyi Sándor okmánytárából tudomásunk van arról, hogy a 17. század folyamán az alföldi mezővárosok – így például Nagykőrös²⁰ – kereskedelmi kapcsolatot ápoltak Túrral. Egy 1681. júliusi bejegyzés

nagyobb hadműveleteket. Ennek ellenére rendszeresen előfordultak kisebb rajtaütések, portyák, illetve vásári támadások, amelyek azt jelezték, hogy a török hódoltság határvidékén a feszültségek folyamatosan fennálltak. Miután az egri vár királyi fennhatóság alá került, még a hivatalos fegyverszünetek idején is gyakoriak maradtak a magyar és török fegyveres összecsapások. Csiffáry, Az egri végváriak tevékenysége, 29.

¹⁵ Gömör, A turai kincs, 680–686.

¹⁶ Österreichische Nationalbibliothek, Cod. 8958. Novellae Fuggerianae, fol. 331r–332r, Auß Constantinopel vom 27 Julii 1585; fol. 373r–374v, Auß Caschaw von 29 Augusti 1585. Ez a kézirat forrástípusa a kora újkor információs hálózatának feltérképezéséhez nyújt nagy segítséget, és nemcsak a hírközlés működéséről árulkodik, hanem a politikai elit és a kereskedők közötti kapcsolatokra is rávilágít. A jelentések középpontjában a Habsburg és az Oszmán Birodalom állt, és azok egymással vívott háborúi vagy saját belső konfliktusai. Barbarics, Kéziratos Neue Zeitung-gyűjtemények, 1255–1274.

¹⁷ Takáts, Vásárutés, 371. Mindenütt Túr alakban szerepel: *A budai basák magyar nyelvű levelezése*, 351, Nr. 315; 353, Nr. 317; 356, Nr. 320; 369, Nr. 323.

¹⁸ Bodoki Fodor, Az 1585. évi híres túri nyári vásár, 70.

¹⁹ A dokumentumok levéltári jelzete: Jász-Nagykun-Szolnok Vármegyei Levéltár (1075–2022). V. Mezővárosok, rendezett tanácsú városok, községek (1446–1950). Mezőtúr város tanácsának iratai (1741–1872), HU–MNL–JNSZML–V. 301.

²⁰ Itt is tartottak vásárt: kezdetben évente háromszor, majd a 18. századtól a Mária Teréziától kapott szabadalomnak köszönhetően négyszer rendezhettek országos sokadalmat. A márciusi, júniusi és októberi vásárok engedélyét a város 1697. február 5-én nyerte el I. Lipót királytól (uralk. 1657–1705), röviddel a török hódoltság alóli felszabadulás után. Galgóczy, *Nagy-Kőrös város monographiája*, 594. De van adatunk erre a török korból is: 1562-ben 1500 akce piacpénzt (*báds-i pazar*) vettek itt nyilvántartásba. Kaldy-Nagy, *Kanuni devri Budin tahrir defteri (1546–1562)*, 300.

az alábbiakról számol be: „Turon költött bíró uram 45 d. 1 jul. ... Turra árpának adtam 10 t. Buzára 19 t. 60 d. Buza vivőnek 1 ft. Turra hajtottak 4 tehenet ... Tehén hajtóknak Turra 60 d.”²¹ Tehát ebben az időszakban is volt valamiféle áruforgalom; ezek a sorok akár egy vásárra is utalhatnak.

Ugyanakkor a korszakra a közbiztonság romlása is jellemző volt. 1666-ban a szolnoki *kajmakám* annak ellenére, hogy a meghódított keresztény lakosságnak nem volt szabad fegyvert viselnie, pallosjogot és felfegyverkezési engedélyt adományozott Túr lakóinak, hogy megvédhessék magukat az elszaporodott banditáktól.

„... az magier rés[z]rül való kóborló pusztító tolvaik miá nagi inségben volnának úgi annira hagi marháiuakat, lovukat és egiéb hazý portékáiuakat miattuk nem tarthattiák raituk nagi inségöt cselekös[z]nek Kérvén azon adnánk szabadságot nekiük hagi eöket bántó kóborló lopó marháiuakat haitogató lovukat hordó tolvaikat kergethessék ... és meghölliék ...”²²

A visszahódító háborúk idején a kereskedelem szinte teljesen megszűnt, ez valószínűleg Túr esetében is így lehetett, hiszen a 17–18. század fordulóján a mezővárosiak kétszer is elhagyni kényszerültek otthonukat.²³

Török berendezkedés – magyar kereskedelem

A vásárok jelentőségének mélyebb megértéséhez elengedhetetlen egy rövid kitekintés az oszmán közigazgatási és gazdasági rendszer működésére, különös tekintettel arra, hogy a török hatóságok miért tulajdonítottak kiemelt szerepet ezeknek a kereskedelmi eseményeknek. A magyarországi hódoltatást követően itt nem jutottak sem nemesfémlelőhelyekhez, sem birodalmi szinten jelentős ipari központokhoz. Ennek következtében nem is volt reális lehetőségük arra, hogy a helyi adottságokat kihasználva, erőteljesebb gazdasági irányítással enyhítsenek anyagi nehézségeiken.²⁴ Két számottevő bevételi forrás állt rendelkezésükre: egyrészt a megszállt területeken maradt lakosság által fizetett adók, másrészt a fellendülőben lévő marhakereskedelem nyeresége.²⁵

²¹ *Okmánytár a hódoltság történetéhez Magyarországon*. II. 87.

²² A forrás levéltári jelzete: HU–MNL–JNSZML–V.301.B.149. Keltezése Ibrahim szolnoki *kajmakám* által: Szolnok, 1666. december 5. Az átírásban a hosszúságokat kitétem, a központosáson nem változtattam.

²³ Faragó, *A mezőúri református egyház története*, 30.

²⁴ A hódoltságban állomásozó katonaság fenntartása hatalmas kiadásokkal járt; olykor még az is előfordult, hogy a zsoldosztás elmaradt. Káldy-Nagy, *Harács-szedők és rájákk*, 68.

²⁵ Hegyi, *A török birodalom magyarországi jövedelemforrásai*, 346.

A hódoltsági területeken élő lakosság²⁶ és annak mezőgazdasági tevékenysége jelentette a törökök számára gyakorlatilag az egyetlen bevételi forrást Magyarországon. Mivel az ipar alig volt jelen, az adóztatás szinte kizárólag a mezőgazdasági termelésre és a termények kereskedelmére irányult. A kiépített közigazgatási rendszer hatékonyan működött a pénzügyi bevételek nyilvántartásában, és szigorúan ügyelt arra, hogy az állam számára egyetlen akcse se vesszen kárba.²⁷

A hódoltság belső, biztonságosabban megközelíthető területein – beleértve az Erdélyhez közeli határvidéket is – az oszmán közigazgatás hatékonyabban működött, de hivatalosan a peremterületeket is irányították. Azok a helyek, amelyek a legnagyobb bevételt biztosították – például forgalmas vámhelyek, mezővárosok és nagyobb falvak – többnyire állami, azaz kincstári fennhatóság alá kerültek. A legjelentősebb jövedelmeket csak ritkán engedték át a szolgálati birtokkal ellátott beglerbégeknek.²⁸

A török kincstár magyarországi bevételeinek jelentős hányadát az adózók által teljesített szolgáltatások tették ki.²⁹ A bevételek másik részét a különféle vámok adták, melyek közül a legnagyobb bevételi forrást a marhakivitelből származó haszon jelentette.³⁰ A törökök nem vettek részt aktívan az élőállat-kivitelben, csupán eltűrték, hogy a magyar tőzsérek közvetítésével az áruforgalom áthaladjon a fennhatóságuk alatt álló területeken.³¹ Ők mindössze a kivitt

²⁶ Az ország lakossága 1580 és 1680 között növekedett, ám ez a növekedés területenként eltérő mértékű volt. A 15 éves háború és a tatárok betörései számos település pusztulásához vezettek. Ugyanakkor a hódoltság bizonyos részein a népesség gyarapodhatott, amennyiben az adott térség egészségügyi és életkörülményei ezt lehetővé tették. Dávid, Magyarország népessége, 171.

²⁷ Hegyi, A török birodalom magyarországi jövedelemforrásai, 352.

²⁸ Hegyi, A török birodalom magyarországi jövedelemforrásai, 363. A Budai vilájetben – amelyhez Túr is tartozott Eger 1596. évi elfoglalásáig – összesen harmincegy jelentősebb várost tartottak számon. A források tanúsága szerint e települések a 16. század folyamán szinte folyamatosan szultáni, illetve beglerbégi vagy szandzsákbégi fennhatóság alatt álltak. Közülük tizennégyet az uralkodó mindvégig közvetlenül kezelt és hasznosított. Az érintett városok jelentős gazdasági és kereskedelmi központoknak számítottak, ilyen volt Túr is, amely fejlett marhatartásával emelkedett ki. Dávid, A budai beglerbégek jövedelmei, 60.

²⁹ E korszakból néhány város adójegyzéke is fennmaradt. Tolna mezőváros mezőgazdasági termelésére vonatkozó részletes adatokkal például már 1553-ból rendelkezünk. A lajstrom a következő adónemeket és tizedfajtákat sorolja fel: Szent György-napi kapuadó, méhkas-, disznó-, kert- és malomadó, valamint gabona-, gyümölcs- és báránytized. Káldy-Nagy, Tolna mezőváros mezőgazdasági termelése, 579.

³⁰ Takáts Sándor a korszakot virágzó időszakként írja le: 1593-ig az ország vámbevételei folyamatosan emelkedtek, ami a kereskedelem állandó bővülésére utal. Az áruforgalom növekedett, és a vásárok száma is jelentősen bővült. A kereskedők nagy számban közlekedtek a hódoltság területén, mivel nem kellett tartaniuk a törököktől. Az oszmán hatóságok kimondottan örömmel fogadták a vásárokat: kihirdetett felhívásokkal csalogatták a királyi Magyarországról érkező kereskedőket, és saját katonáikkal gondoskodtak a biztonságukról. Takáts, Vásártűzés, 362.

³¹ Káldy-Nagy, *Harács-szedők és ráják*, 119.

állatok után járó vámbevételeket tartották meg maguknak.³² Éppen ezért az ilyen sokadalmak kiemelt jelentőséggel bírtak a kincstár számára, hiszen magas vámbevételt biztosítottak, ami magyarázza, hogy a török hatóságok miért igyekeztek a vásárok zavartalan működését fenntartani.

Török védelem a vásárokon

A tanulmány az alábbiakban egy 1583. július 4-én datált *mühimme defteri*³³-bejegyzést közöl,³⁴ amely ma Isztambulban, a Başbakanlık Osmanlı Arşiviben található. A budai és a temesvári pasának címzett egy oldal terjedelmű parancs *kırık divanı* írással készült, amely az oszmán-török *divanı*³⁵ írástípusból fejlődött ki, annak szögletesebb és bonyolultabb változata.

Ez a forrás jól bizonyítja, hogy maga Túr és az ottani vásár kiemelkedő gazdasági szerepet töltött be ebben az időszakban. Az oszmán uralom idején a térség nemcsak a helyi szükségletek kielégítésében játszott fontos szerepet, hanem a keresztény területekkel folytatott határmenti kereskedelem egyik központjaként is működött. Az Alföldön a hódoltság békés időszakaiban gazdasági fellendülés volt tapasztalható: a jobbágyság, a mezővárosi parasztpolgárok és a nemesség a nyugat-európai keresletet kihasználva jó áron tudták értékesíteni mezőgazdasági árufeleslegüket, mindenekelőtt a szarvasmarhát.³⁶

Az általunk tárgyalni kívánt túri vásár látogatása kapcsán a lakosság panasza abból fakadt, hogy a kereskedők védelmére rendelt katonák – a szandzsákbégek és embereik – rendszeresen visszaéltek helyzetükkel: élelmet és takarmányt kényszerítettek ki, illetve különféle zaklatásokkal terhelték a helyieket. Ez akkora feszültséget váltott ki, hogy a túriak nyíltan kifejezték aggodalmukat az oszmánoknak, sőt, lakóhelyük elhagyását is fontolgatták.³⁷ „»Ha a muszlim

³² Hegyi, A török birodalom magyarországi jövedelemforrásai, 379.

³³ A *mühimme defterik*be ('a fontos ügyek jegyzőkönyve') jegyezték fel a szultáni tanácsban megtárgyalt ügyekkel kapcsolatos uralkodói rendeleteket. A parancsok felépítése egységes, a fellemerült probléma sokszor érdekes, de a rendelkező szakasz gyakran sajnos csak általánosságokat tartalmaz. Részletesen ld. Dávid, XVI. yüzyılda Osmanlı–Habsburg mücahidesinin bir kaynağı olarak mühimme defterleri.

³⁴ A forrás levéltári jelzete: İstanbul, T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı (a továbbiakban BOA), A.DVNSMHH.d. p. 49, Nr. 418. Kisebbs-nagyobb hibákkal átírta: Yıldız, *XLIX numaralı mühimme defteri*, 190–191 (Nr. 418).

³⁵ A *divanı* a birodalmi tanácsról kapta a nevét, mivel ezt az írást használták az ott készült feljegyzésekben, így a *mühimme defterik*ben is. Ennek az írástípusnak az egyik jellegzetessége a sorok végén figyelhető meg, ahol a szótagok és a betűk olykor egymás fölé vannak írva, kissé összenyomva, így olyan emelkedést hozva létre, amely közelebb viszi őket a következő sorhoz. Kütükoğlu, *Osmanlı belgelerinin dili*, 63.

³⁶ Kocsis Gyula, Szolnok megyei települések állatkereskedelme, 25–52.

³⁷ Ezt lehet fenyegetőzésnek is tekinteni.

kereskedők védelmére ezután is szandzsákbégek jönnek, bizonyos, hogy szét-széledünk» – mondták.³⁸ Ez pedig a helyi kereskedelmi forgalom összeomlásához vezetett volna.

Mint az iratból is kiderül, a vásárvédők jelentős szereplői voltak a sokadalmaknak. Takáts Sándor is jelenlétük fontosságát hangsúlyozta: a budai pasák és a szandzsákbégek intézkedései a kereskedelem védelmét és a szabad forgalom biztosítását célozták. A török fél által előadott sérelmek többnyire a kereskedők bántalmazására vonatkoztak, és a biztonságos kereskedelem garantálását követelték. A hódoltság területén mindazonáltal viszonylag rendezett kereskedelmi viszonyok alakultak ki: a forgalom növekedett, a vásárok száma megszorodott. A vásárokon a kereskedők többnyire nagyobb csoportokban, fegyveresen jelentek meg, hogy elriasszák az útonállókat, miközben a törökök részéről különösebb veszélytől nem kellett tartaniuk. A rend fenntartásában vásárőrök – lovas vitézek – is közreműködtek, akik a kereskedőket az esetleges támadások ellen védelmezték.³⁹ A már említett híres 1585. augusztus 24-ei túri rajtaütésről is tudjuk, hogy a nagyszabású sokadalom a szolnoki bég, Sehszüvár védelme alatt állt. A zavartalan lebonyolítás érdekében 300 válogatott lovassal biztosította a vásárt.

Habár a vásárútések elsődleges haszonélvezőinek a támadó felet tekinthetjük, utalhatunk arra is, hogy a védekezés során vitézül helytálló oszmán katonák is jutalomban részesülhettek. Szolgálatuk elismeréseként gyakran úgynevezett *timár*-birtokot kaptak javadalomként (vagy némi emelést az addig élvezett összeghez) – ennek nyomai több esetben is fellelhetők a korabeli nyilvántartásokban. A Simontornyai *liva* 1587. évi *rúznámcséja*⁴⁰ szerint Ömer bin Hüszejn javadalombirtokban részesült, mert a Túrra és Szarvasra törő hitetlenek ellen vitézkedett.⁴¹ Hasonlóról számol be egy másik feljegyzés is, miszerint bizonyos Mehmed, aki korábban a Nógrádi szandzsákban *ziámetet* birtokolt, átmeneti várakozási állományba tétel után 2000 akcse emeléssel (igaz, magas hiánnyal) visszakapta javadalmát, mert a Túrra törő hitetlenek ellen hősiesen helytállt.⁴²

Az itt közölt forrás alapján elmondható, hogy a túriak esetében a panasz nyomán az oszmán központi adminisztráció pragmatikus megoldást keresett: nem a vásár betiltásáról, hanem annak szabályozott működésének biztosításáról döntött. A kereskedelem ugyanis nemcsak a helyi piaci igények kielégítése

³⁸ Ld. a Függelékben.

³⁹ Takáts, *Vásárútés*, 360.

⁴⁰ A *timár-rúznámcseszik* olyan nyilvántartó naplók, amelyek az adományozásokat követik nyomon, ezáltal lehetővé teszik egy szandzsák vagy tartomány javadalombirtokos katonáinak helyzetére és viszonyaira vonatkozó adatok megismerését. Dávid, A *timár rúznámcseszik* jelentősége, 46.

⁴¹ Bodoki Fodor, *Oklevéltár Mezőtúr város történetéhez*, 39; Velics–Kammerer, *Magyarországi török kincstári defterek*. I. 350.

⁴² Fekete, *Die Siyāqat-Schrift*, 449–450.

szempontjából volt jelentős, hanem a birodalmi gazdaság integrált részeként is működött. A dokumentum hangsúlyozza, hogy a muszlim kereskedők a keresztény területekről szereztek be a Porta számára nélkülözhetetlen árukat, és például a makói *mukátaa*⁴³ éves bevételének nagy részét a vámtételek biztosították. Az összegek kiesésének veszélye – amely a kincstár számára évi több százezer akce nagyságrendű lehetett – arra ösztönözte az adminisztrációt, hogy kompromisszumos szabályozást vezessen be: a katonák csak saját ellátmánnyal érkezhettek, a városba nem léphettek be, s csupán a környéken tartózkodhattak, elkerülve a lakosság sérelmét.

„Különösen a makói adóbérlet (*tahvil*) bevétele huszonkétszer százezer és tizenötezer és tizenötezer akce,⁴⁴ amelyek túlnyomó része a vámbevételekből származik. Ha most a kereskedők nem vehetnek részt a vásáron, a *mukátaa*-bevételeket teljes kár éri, és senkit sem találnak majd, aki a korábbi feltételekkel bérbe venné; [így] bizonyos, hogy a kincstárnak komoly veszteséget fog okozni. Ezért amikor az ilyen vásáros kereskedők kereskedni indulnak, a védelmükre jövő *emírek* és a katonaság vigyen élelmet és takarmányt magával, ne menjen be a nevezett városba, hanem a környéken várakozzék, hogy senkinek bántódása ne essék.”

Ez az engedményes megoldás világosan mutatja az oszmán adminisztráció haszonelvű hozzáállását a helyi és a központi érdekek összehangolásához.

A forrás is alátámasztja, hogy Makó, ahol a piactérnek és a kikötőnek központi szerep jutott, élénken kötődött a túri kereskedelemhez.⁴⁵ A kikötő olyan jelentős

⁴³ A török pénzügyigazgatásban egészen a 19. század elejéig nagy szerepe volt a szeldzsukoktól átvett, arab eredetű *iktá*, illetve *mukátaa* rendszernek. Az adók beszedésének jogát meghatározott összeg fejében bérbe adták, vagyis azokat egy adott személy vagy testület szedte be a kincstár számára. A szó egyben a szerződésben rögzített összeget és magát az adóegységet is jelentette. Káldy-Nagy, *Szegedi török számadáskönyvek*, 5.

⁴⁴ Azaz három évre (ami ezeknél a megbízatásoknál szokásos volt) 2 215 000 akce. Ez azonban elég valószínűtlen. Az 1579-es összeírás szerint ugyanis az ide sorolható bevételek évi összege ennek nagyjából a tizedét tette ki. Tehát inkább 75 000 akce körül lehetett a várható évi summa (ami természetesen irányszám; lehetett kevesebb és több, de ekkora eltérés nem valószínű). Ez az összeg általában kincstári jövedelem volt, amely az adó- és tizedjövedelmeken kívül (sajnos itt nem jelölték, és *timár-defteri* sem maradt fenn, amelyben az ilyenek a szultáni *hászok* között szerepelnek) az adott esetben a következőket foglalta magában; só eladási vámjá 10 000, kikötői illeték 5144, marha- és birkaláb 1000, marha- és báránybőr 4000, csuhaposztó stb. 5000, malomadó és halászhely utáni összeg, amely lehetett kincstári is, végül hagyatékból stb. 52 352 akce. Káldy-Nagy, *A Csanádi szandzsák 1567. és 1579. évi összeírása*, 148.

⁴⁵ Makó 1552–1553-ban önként hódolt be a törököknek, és a 16. század második felében jelentős fejlődésen ment keresztül. A városban török kereskedők telepedtek le, akik házakat és mecsetet is építettek; az 1590-es évekből mintegy 200 törökről van adat. Szakály, *Török kor*, 208. Makó lakossága az 1567. évi és 1579. évi török összeírások alapján, amelyekben még egyetlen mohamedán személyt sem soroltak fel, hozzávetőlegesen 4–5 ezer fő lehetett, s így a hódoltság

forgalmat bonyolított le, hogy az 1579. évi török szandzsák-összeírás szerint az itt megforduló hajók és kirakott áruk megvámolásának módjára külön rendeletet hoztak.⁴⁶ A makói vám elsősorban a környék legelőin nevelt marhák kereskedelméhez kapcsolódott, de fontos alkotóeleme volt a sóforgalom is. Erdély felől a török hatóságok sőt szállíttattak ide hajón vagy szekéren. Ha a török kereskedők már Lippánál, vagyis a birodalom területére való belépéskor, lerótták a vámot, akkor az erről szóló elismervény (*tezkere*) felmutatásával további fizetés nélkül haladhattak tovább nyugat felé. Amennyiben ezt nem tették meg, Makón kellett megadniuk a vámot. A Magyar Királyság felől főként réz, ón, különféle szövetek, kések, fejszék és az úgynevezett eszterhál süvegek érkeztek nagyobb mennyiségben. A Makón keresztül zajló távolsági kereskedelem jól tükrözi az ország külkereskedelmének megoszlását. A behozatalban itt is a szövettípusok, a vasárak és a szatócsáru volt a meghatározó, míg ellenértékként élőállatokat és állatbőröket vittek ki a városból.⁴⁷

Ebből is látszik, hogy a túri vásár és a makói vám szorosan összekapcsolódott egymással, hiszen mindkettő a birodalom haszonelvű gazdasági-politikai rendszerébe illeszkedett. A túri vásár biztosította azt a kereskedelmi fórumot, ahol a muszlim és a keresztény kereskedők találkozhattak, míg a makói vám a kereskedelemhez fűződő bevételek fő forrását jelentette. A kincstár számára létfontosságú *mukátaa*-jövedelmek döntően a vámokra épültek, ezért az oszmán adminisztráció a vásár fennmaradását és zavartalan működését is kiemelten fontosnak tartotta, azért is hozta az engedményes szabályozást a vásárvédők kitiltására.

Az Alföld 16. századi állattartásáról elmondható, hogy két fő központ alakult ki: Jászberény és Mezőtúr. A jászberényi marhakivitel sokáig kiemelkedő volt, de az 1580-as évekre Mezőtúr vette át a vezető szerepet: a felhizlalt állatokat a túri tőzsérek értékesítették, a kivitel megháromszorozódott, és a város az ország harmadik legjelentősebb marhaexportőrévé vált Debrecen és Simánd után.⁴⁸ A kereskedelem fő szezonja az augusztusi és az októberi vásárokhöz kötődött. A Jászság fejlettebb takarmánygazdálkodása és a jól alkalmazkodó juh- és mar-

egyik legnagyobb településének számított. Szakály, Török kor, 207. A város a marhakereskedelem fontos központja volt: 1563–1564-ben innen hajtották ki a legtöbb marhát a váci vámnál. Vö. Káldy-Nagy, Statisztikai adatok, 53.

⁴⁶ Szakály, Török kor, 201.

⁴⁷ Szakály, Török kor, 217–219.

⁴⁸ A 16. században a magyar hízott ökrök kiváló minőségük miatt Nyugat-Európában is keresettek voltak: például Passauban csak magyar marhahúst engedtek árusítani, Augsburgban pedig a legjobbnak minősítették őket. Az alföldi mezővárosok sajátos településszerkezete és legeltetési rendszere kifejezetten a nagyszabású állattenyésztést szolgálta, ahol a marhákat téli és nyári szál-lásokon, egész évben szabadban tartották. A felhizlalt állatokat a tőzsérek vásárolták fel, majd harmincadhelyeken keresztül hajtották külföldi vásárokra, többek között Nürnbergbe, Augsburgba, Kölnbe, Frankfurtba és Strassburgba, valamint Velencébe. Zimányi, Magyarország az európai gazdaságban, 132.

hafajták tenyésztése révén a kaszált száraztakarmányon tartott, még jó erőben lévő állatokkal bátrabban lehetett elindulni a késő őszi, téli hónapokban a több napi járóföldre eső távolabbi vásárookra. A túri tőzsérek jellemzően évente egyszer keltek útra, átlagosan 117 marhával, de voltak köztük juhkereskedők is, akik átvették a megszűnt járszági juhexportőrök szerepét. Túr lakói a szekerezésben kevésbé vettek részt, ami a gazdasági specializációt és a monokultúrák jelleg erősödését mutatja.⁴⁹

A források arra is utalnak, hogy a magyar és a török fél kölcsönös hadmozdulatai és betörései gyakran helyi parancsnokok önálló akciói voltak, nem pedig központi parancs alapján végrehajtott támadások. A szultáni levélválaszok rendre hangsúlyozták, hogy a békeszerződéseket be kell tartani; a török határsértések csupán az ellenséges portyák megtorlására irányultak. A törökök által írt szövegek gyakran a keresztény fél felelősségére mutatnak rá, mondván, hogy a Habsburg uralkodó nem képes érvényesíteni akaratát a helyi kapitányokkal szemben. A szultáni hatalom ugyanakkor saját tisztviselőit is elszámoltathatónak tekintette: a budai, a temesvári pasa vagy éppen a szolnoki bég tevékenységét is kivizsgáltatta, különösen akkor, ha úgy ítélte meg, hogy nem tudják megvédeni a rájuk bízott határszakaszt. Az oszmán központi hatalom válaszai pedig jól mutatják, hogyan próbálta meg a birodalom fenntartani a rendet egy béke és háború határán billegő régióban, ahol a kereskedelem, a vallás és a politika szorosan összefonódott.

Összegzés

A túri vásár és a makói vám gazdasági összefonódása tehát jó példája a hódoltsági kereskedelem szövevényes rendszerének, amelyben Makó földrajzi helyzete, piacterének és kikötőjének jelentősége, valamint a marha- és sókereskedelemben betöltött szerepe nagy mértékben hozzájárult ahhoz, hogy a túri vásár kiemelkedő szerepet játszott a térség gazdasági életében. Ez a két tényező egymást erősítve a 16. század végéig biztosította az itteni oszmán bel- és külkereskedelem folyamatos működését és a kincstári bevételek stabilitását. A későbbi időkről sajnos nem rendelkezünk kellő információkkal.

A tanulmányban bemutatott 1583-as *mühimme defteri*-bejegyzés jól mutatja, hogy a Porta számára elsődleges szempont volt a kereskedelmi forgalom fenntartása és a vámbevételek biztosítása, ezért a konfliktus megoldásakor olyan intézkedést hozott, amely egyszerre igyekezett megőrizni a kereskedelem folytonosságát és csökkenteni a lakosság terheit. A határvidéki erőszak és a gazdasági együttműködés a korszakban szorosan összefonódott. A vásárútések és a portyák ugyan rendszeresen veszélyeztették a kereskedelmi forgalmat, mégsem

⁴⁹ Kocsis, Szolnok megyei települések állatkereskedelme és „szekerezése”, 32.

szüntették meg azt teljesen; a gazdasági érdekek mindkét fél számára fontosabbnak bizonyultak a tartós korlátozásnál. A túri vásár esete jó példája annak, hogy miként működött együtt a mindennapi gyakorlatban a konfliktus és az együttélés a török–magyar határvidéken.

A téma további kutatási irányát más mezővárosokban⁵⁰ és alföldi vásárhelyeken történt hasonló incidensek vizsgálata jelentheti, amely elősegítheti a korszak kereskedelmi és politikai viszonyainak árnyaltabb megértését.

Bibliográfia

- A budai basák magyar nyelvű levelezése. I. 1543–1635.* Szerk. Takáts Sándor–Eckhart Ferenc–Szekfü Gyula. Budapest, 1915.
- Ágoston Gábor, A Szolnoki szandzsák 1591–92. évi összeírása. II. *Zounok. A Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve* 4 (1989) 191–288.
- Bagi Gábor, *Szolnok a török korban.* Szolnok, 2020.
- Barbarics Zsuzsa, Kéziratos Neue Zeitung-gyűjtemények a Habsburgok közép-európai tartományaiban. *Századok* 138 (2004) 1255–1274.
- Bodoki Fodor Zoltán, *Oklevéltár Mezőtúr város történetéhez. 1205–1864.* Mezőtúr, 1968.
- Bodoki Fodor Zoltán–Bodoki Fodor Zsigmond, Az 1585. évi híres túri nyári vásár. In: *Túri Millenniumi Kalendárium.* Szerk. Szűcsné Boldog Mária et al. Mezőtúr, 2001, 70–77.
- Bodoki Fodor Zoltán–Bodoki Fodor Zsigmond, *Mezőtúr város története (896–1944).* I. Mezőtúr, 1978.
- Csiffáry Gergely, Az egri végváriak tevékenysége 1548–1596 között. *Agria* 46 (2010) 27–91.
- Dávid Géza, A budai beglerbégek jövedelmei és birtokai a 16. században. *Keletkutatás* 1991. tavasz, 49–64.
- Dávid Géza, A timár rúznámcseszik jelentősége az oszmán birtoklástörténet és archontológia szempontjából. *Keletkutatás* 2014. tavasz, 45–57.
- Dávid Géza, Magyarország népessége a 16–17. században. In: *Magyarország történeti demográfiaja (896–1995). Millecentenáriumi előadások.* Szerk. Kovacsics József. Budapest, 1997, 141–171.
- Dávid, Géza, XVI. yüzyılda Osmanlı–Habsburg mücadelesinin bir kaynağı olarak mühimme defterleri. *Tarih Dergisi* 53/1 (2011) 295–349.
- Fekete Lajos, Gyöngyös város levéltárának török iratai. In: *A hódoltság török levéltári forrásai nyomában.* Szerk. Dávid Géza. (Budapest Oriental Reprints, Series A, 6.) Budapest, 1993, 93–140.

⁵⁰ A túri események értelmezéséhez hasznos összehasonlítási alapot kínálnak Fekete Lajos Gyöngyös város levéltárában fennmaradt török iratokat bemutató munkái. Ezekből kitűnik, hogy Gyöngyös lakosságának megélhetését alapvetően a szőlőművelés és a vásárok biztosították, ám a török uralom idején e jövedelemforrások inkább terhet és veszélyt jelentettek számukra. A város nem rendelkezett olyan fegyveres erővel, amely a vásárok alkalmával távol tudta volna tartani a rendbontókat, s az általuk okozott károk és büntetések terhe végső soron a gyöngyösiekre hárult. Nem meglepő tehát, hogy maguk a polgárok is a vásárok betiltását kérték. A városba igyekvő kereskedők – határmenti fekvése miatt – gyakran voltak áldozatai a végvári vitézek lesvetéseinek. Fekete, Gyöngyös város levéltárának török iratai. 335. 1670-ben ki is állították azt a fermánt, amelyben IV. Mehmed a gyöngyösiek kérésére betiltotta az országos sokadalmat. Fekete, Gyöngyös város levéltárának török iratai, 399.

- Fekete Lajos, *Die Siyāqat-Schrift in der türkischen Finanzverwaltung*. II. (Bibliotheca Orientalis Hungarica, 7.) Budapest, 1955.
- Faragó Bálint, *A mezőtúri református egyház története 1530–1917-ig*. Mezőtúr, 1927.
- Galgóczy Károly, *Nagy-Kőrös város monographiája*. Budapest, 1896.
- Gévay Antal, *A' budai pasák*. Bécs, 1841.
- Gömöry Gusztáv, A turai kincs. Rajtaütés 1585. augusztus 24-én. *Hadtörténelmi Közlemények* 7 (1894) 680–686.
- Hegyi Klára, A török birodalom magyarországi jövedelemforrásai. *Századok* 117 (1983) 346–383.
- Káldy-Nagy Gyula, *A Csanádi szandzsák 1567. és 1579. évi összeírása*. (Dél-Alföldi Évszázadok, 15.) Szeged, 2000.
- Káldy-Nagy Gyula, *Harács-szedők és ráják. Török világ a XVI. századi Magyarországon*. (Körösi Csoma Kiskönyvtár, 9.) Budapest, 1970.
- Káldy-Nagy, Gyula. *Kanuni devri Budin tahrir defteri (1546–1562)*. (Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi yayınları, 177.) Ankara, 1971.
- Káldy-Nagy Gyula, Statisztikai adatok a török hódoltsági terület nyugat felé irányuló forgalmáról 1560–1564. In: *Történeti Statisztikai Évkönyv 1965–1966*. Budapest, 1968, 27–97.
- Káldy-Nagy Gyula, *Szegedi török számadáskönyvek az 1585–1588-as és az 1670-es évekből*. (Dél-Alföldi Évszázadok, 18.) Szeged, 2002.
- Kocsis Gyula, Szolnok megyei települések állatkereskedelme és „szekerezése” a XVI. sz. 2. felében. *Zounok. A Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve* 1 (1986) 25–52.
- Kütükoğlu, Mübahat S., *Osmanlı belgelerinin dili (Diplomatika)*. İstanbul, 1998.
- Nagy József, *Eger története*. Budapest, 1978.
- Okmánytár a hódoltság történetéhez Magyarországon. Nagy-Kőrös, Czepléd, Dömsöd, Szeged, Halas levéltáraiból*. II. Összegejték Szilády Áron–Szilágyi Sándor. (Monumenta Hungariae Historica, 4. Diplomataria, II.) Pest, 1863.
- Pálffy Géza, A rabkereskedelem és rabtartás gyakorlata és szokásai a XVI–XVII. századi török–magyar határ mentén (Az oszmán–magyar végvári szokásjog történetéhez). *Fons* 4/1 (1997) 5–78.
- Szakály Ferenc, Török kor. In: *Makó története a kezdetektől 1849-ig*. Szerk. Blazovich László. Makó, 1993, 199–285.
- Takáts Sándor, Vásárütés. In: *Rajzok a török világból*. I. Budapest, 1915, 359–375.
- Tokai Zita Mária, Mezőtúr története Mohácstól a tizenöt éves háborúig. (Mezőtúri Helytörténeti Füzetek, 4.) Mezőtúr, 2003.
- Tomkó Viktor, Török közigazgatás Magyarországon: a szolnoki szandzsákbégek története I. *Zounuk. A Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve* 19 (2004) 9–47.
- Velics Antal–Kammerer Ernő, *Magyarországi török kincstári defterek*. I–II. Budapest, 1880–1886.
- Yıldız, Hasan, *XLIX numaralı mühimme defteri. (Tahlil ve metin)*. Yüksek lisans tezi (İstanbul Üniversitesi). İstanbul, 1996.
- Weisz Boglárka, Vásár. In: *Magyar művelődéstörténeti lexikon. Középkor és kora újkor*. Szerk. Kőszeghy Péter. Budapest, 2011, 348–350.
- Zimányi Vera, *Magyarország az európai gazdaságban 1600–1650*. Budapest, 1976.

FÜGGELÉK⁵¹*Parancs a budai és a temesvári beglerbégnek*

(1583. július 4.)

BOA, A.DVNSMHM.d 49, Nr. 418.

1. Budun ve Temeşvar beğlerbeğlerine hüküm ki: Temeşvarda hızane-i amirem defterdarı Ali – dame uluvuhhu – dergah-i muallama mektub gönderüb bundan akdem
2. Budun beğlerbeğisi ile Budun defterdarına hükmi-şerif varid olub Tur nam varoş ahalisi dergâh-i muallama adam gönderüb
3. varoş-i mezbur panayırına Budun ve Temeşvar caniblerinden ticaret için müslüman bazirganları geldükde muhafaza tarikiyle Gula ve Solnok sancakbeğleri ile gelüb
4. müft [ve] meccanen yem ve yemeklerümüz[i] aldıklarından gayri enva-i zulm ve taadi edüb eger min bad müslüman bazirganlar[ı] ve muhafazaya sancakbeğleri gelürler ise
5. perakende olmamuz mukarrerdür deyü şekva etdikleri ecilden vilayet-i Budun ve Temeşvar taraflarından cedden müslüman bazirganları ve muhafazaya sancakbeğleri
6. varmayalar hükmi-şerif varid olub muhkem tenbih ve tekid olunmağla Temeşvar ve Belgradta ve etraf-i memalikde olan tüccar taifesi ve vilayet-i mezbure
7. eminleri umumen gelüb cemi-i memalik-i islamiyyeden yük bağlandığı yerlerden tüccar taifesi Turpanayırı kasdına gelüb diyar-i küffardan memalik-i mahruseye lâzım olan
8. meta alınub ticaret olunmağla ehl-i islama ve iskelelere azim menfaatler hasıl olub eger men olınacak olursa tüccar taifesi ticaretden kalub
9. kemal-i müzayaka tari olub ve ümena taifesi dahi uhdelerinde olan mukataata cevap vermeğe kadir olunmayub fi'l-hakika Belgrad ve Temeşvara tabi mukataatalarda
10. ve yük çözüldüğü yerlerde mahsul-i gümrük ziyade kayd olunmuşdur hususen Makova mukataasının tahvilleri yigirmi iki kerre yüz bin ve on beş bin akçeye
11. olub ekser mahsuli gümrükden olub eger bu defa tüccar taifesi panayırda men olunursa mukataata küllî kesr olub tahvilin üslub-i sabık üzere
12. almağa talib kimesne bulunmayub hızane-i amireye küllî noksan müterettib olmak muhakkakdur bu makule panayıra müslüman bazirganları ticarete varduklarında
13. ve muhafaza için gelen ümera ve neferat yem ve yemeklerin bile götürüb ve varoş-i mezbureye girmeyüb etraftan bekleyüb bir ferde taaddi olmamak için
14. emri-şerif varid olursa reaya ve beraya asude hal olub ticaret ve mukataat-i vilayete ve memalik-i mahruseme küllî nefler hasıl olub
15. tahvil ahirinde mukataata talib kimesneler zuhur eder deyü arz etdüğü ecilden kadimü'l-eyyamdan olugeldüğü bey ve şira olunmasın emr edüb
16. buyurdum ki vardukda bu babda bi'z-zat mukayyed olub kadimden olugeldüğü üzere panayır-i mezburda

⁵¹ Ezúton szeretném az átirásban és a fordításban nyújtott segítségéért kifejezni köszönetemet és tisztelettel ajánlani dolgozatomat Ivanics Mária tanárnőnek. Több részlet pontosságához és értelmességéhez Dávid Géza nyújtott szíves tanácsokat.

17. müslüman tacirleri ve muhafaza yükleri men olunmayub üslub-i sabık üzere bey ve şıra olunub amma bir vechle tenbih ve tedarük eylesesiz ki
18. reaya ve berayadan bir ferde zarar ve ziyân olub taaddi olmakdan ol cüzvî bahane ile mal-i mirîye noksan müterettib olmakdan ziyade
19. ihtiraz edüb reayanun istirahatde ve emval-i hassanun tevfir ve teksirinde mücidd ve say olasz.

„Parancs a budai és a temesvári beglerbégnek:⁵² Szultáni kincstáram temesvári defterdárja, Ali⁵³ – tartson soká nagysága! – Magas Portámhoz levelet küldött [és jelentette]: ezelőtt a budai beglerbéghez és a defterdárhoz nemes parancs érkezett [a következőkkel]. „Túr város lakossága Magas Portámhoz embert küldött[, aki jelentette]: amikor a szóban forgó város vásárára Buda és Temesvár vidékéről kereskedés végett muszlim kereskedők jönnek, védelmükre velük tart a gyulai és a szolnoki szandzsákbég is. Azon túl, hogy ingyen elveszik az élelmünket és a takarmányunkat, különféleképpen zaklatnak és sanyargatnak bennünket. Ha a muszlim kereskedők védelmére ezután is szandzsákbégek jönnek, bizonyos, hogy szétszéledünk” – mondták. Mivel panaszt tettek, nemes parancs érkezett, melyben erősen figyelmeztettek és megtiltották, hogy a Budai és a Temesvári vilájetből muszlim származású kereskedők és védelmükre szandzsákbégek [a túri vásárra] menjenek.

Ekkor a Temesvárrott, Belgrádban és a környékbeli területeken [levő] kereskedők és az említett tartomány *emin*jei mind eljöttek, és ezt terjesztették elő: az összes iszlám országból, azokról a helyekről, ahol az árut felpakolják [és útnak indítják], a kereskedők a túri vásárra akarnak jönni, ahol a gyauroktól a jól védett birodalom számára szükséges árukat beszerzik.

A kereskedésből a muszlimoknak és a kikötőknek nagy haszna származik. Ha ezt megakadályozzák, és a kereskedők abbahagyják a kereskedést, az nagy nehézséget okozna, és az *eminek* sem lesznek képesek teljesíteni az adóbérletből származó kötelezettségeiket. A Belgrádhhoz és Temesvárhoz tartozó adóbérletekből és az árulerakodó helyeken ez komoly veszteséget fog okozni. Különösen a makói adóbérlet (*tahvil*) bevétele huszonkétszer százezer és tizenötezer ezer akce, amelynek túlnyomó része a vámbevételekből származik. Ha most a kereskedők nem vehetnek részt a vásáron, a *mukátaa*-bevételeket teljes kár éri, és senkit sem találnak majd, aki a korábbi feltételekkel bérbe venné; [így] bizonyos, hogy mindez a kincstárnak komoly veszteséget fog okozni. Ezért amikor az ilyen vásáros kereskedők kereskedni indulnak, a védelmükre

⁵² Ebben az időben a Budai vilájet élén Kalajlikoz Ali pasa állt (Gévay, *A' budai pasák*, 12), a temesvári beglerbég posztját pedig Davud pasa töltötte be (BOA, Kâmil Kepeci tasnifi 242, p. 44). (Dávid Géza szíves közlése.)

⁵³ A szövegben kissé elírták a nevet, azonban más forrásokból kiviláglik, hogy ez idő tájt így hívták a temesvári kincstárnokot. Például 1575. október 10-én (BOA, Timar ruzmançe defterleri 42, p. 873) és 1579–1580-ban (BOA, Tapu tahrir defterleri 674, p. 10). (Az adatokat Dávid Gézának és Fodor Pálnak köszönöm.) Nagy valószínűséggel róla van szó.

jövő emírek és a katonaság vigyen élelmet és takarmányt magával, ne menjen be a nevezett városba, hanem a környéken várakozzék, hogy senkinek bántódása ne essék.

Ha nemes parancs érkezik, az alattvalók nyugalomban lesznek, a tartomány adóbérlere jelentős haszonnal fog járni a jól védett birodalom számára, s lesznek olyanok, akik a vállalás (*tahvil*) lejártakor jelentkeznek. Ezért elrendeltem, hogy a kereskedés a régi megszokott módon folyjon.

Megparancsolom, hogy amikor a [parancsvivő] megérkezik, ebben az ügyben személyesen járj el, a régi szokás szerint az említett vásárban a mohamedán kereskedőket és a védelmükre jövőket⁵⁴ ne akadályozzák, a korábbi módon kereskedjenek. De intézkedj, hogy az alattvalóknak senki ne okozzon kárt, s fölöttébb óvakodj attól, hogy az alattvalókat sérelem vagy zaklatás érje, s hogy ilyen semmitmondó ürüggyel a szultáni bevételekben hiány keletkezzék. Igyekezz, és fáradozz azon, hogy az alattvalók nyugalomban éljenek, és a szultáni jövedelmek növekedjenek!”

Erika Öner

Trade, administration, and social tensions in the light of a *mühimme defteri* entry from 1583: The case of the fair of Túr

Abstract

In the second half of the sixteenth century, relations between the Kingdom of Hungary and the Ottoman Empire were characterized by formal peace and constant border skirmishes. Commercial centres – including the fair of Túr – primarily served economic purposes, but were occasionally linked to political and military affairs. The conflicts surrounding the fair provide a microhistorical example of the connection between local and central economic interests, as well as pragmatic search for compromise by the Ottoman administration. The raids of frontier soldiers caused serious damage to the market town, and consequently also to the Ottomans, thereby provoking diplomatic disputes between Vienna and Istanbul. The source presented in the study sheds light on the economic role of fairs and the mechanisms of official regulation.

Keywords: (Mező)Túr, Ottoman rule, market raid, trade, taxation

⁵⁴ A szövegben a *yükleri* szó szerepel, amelynek jelentése: 'terhei'. Elképzelhető azonban, hogy elírásról van szó, és valójában *begleri*-t szerettek volna írni, hiszen a bégek érkeztek a vásárra rendfenntartó feladatokat ellátni. De az sem kizárt, hogy a *bölükleri* szó kellene itt, amely '(katonai) egységek' értelmet hordoz.

[illegible]